

ZAGADNIENIE 3

Rozwój wielogłosowości w muzyce średniowiecza

1) Organum.

- a) Geneza (powstanie gatunku - IX w., rodzaj wielogłosowego tropu, wycinek chorału gregoriańskiego opracowany wielogłosowo; organum zanika na przełomie XII i XIII w.).
- b) Zastosowanie w liturgii (ozdabianie chorału, uświetnianie ważnych uroczystości kościelnych).
- c) Ilość głosów:
 - początkowo dwa: vox principalis (melodia chorału gregoriańskiego) i vox organalis (melodia kontrapunktująca melodię chorału);
 - od XII w. – obok opracowań dwugłosowych pojawiają się organa trzy i czterogłosowe (głosy: tenor, duplum, triplum i quadruplum).
- d) Typy organum:
 - początkowo wyróżniano dwa typy organum: ściśle/paralelne (głosy poruszają się równolegle w odległości wybranego interwału, zwykle konsonansu doskonałego) oraz swobodne (głosy poruszają się w różnych kierunkach czyli powstają różne współbrzmienia);
 - od XII w.: organum melizmatyczne (długonutowy vox principalis, w którym tekst opracowany jest sylabicznie i ruchliwy vox organalis z tekstem opracowanym melizmatycznie) oraz discantowe (urytmizowane głosy poruszają się w fakturze nota contra notam lub neuma contra neumam, a tenor, podobnie jak wyższe głosy, posiada tekst opracowany melizmatycznie).
- e) Najważniejsze ośrodki, w których tworzono organum (XII w.: szkoła St. Martial w Limoges, XII – XIII w. - szkoła Notre Dame w Paryżu).
- f) Twórcy (przedstawiciele szkoły Notre Dame: Leoninus – „optimus organista”; Perotinus – „optimus discantor”).
- g) Zabytki (traktaty teoretyczne: „Musica enchiridis” nieznanego autora z IX w., „Micrologus” Gwidona z Arezzo – XI w.; źródła muzyczne: „Troparium winchesterskie” – X/XI w., „Magnus Liber Organi” – XII/XIII w.).
- h) Przykłady utworów (“Haec dies”, “Viderunt omnes” Leoninusa; “Sederunt principes”, “Viderunt omnes” Perotinusa z “Magnus Liber Organi”).
- i) Organum w Polsce (zabytek: „Benedicamus Domino”, utwór dwugłosowy z XIII w.).

2) Conductus.

- a) Powstanie i rozwój gatunku (od końca XII w. do końca XIII w.).
- b) Pochodzenie nazwy („conduco” - wprowadzam).
- c) Tematyka (początkowo religijna, później także świecka; głosy realizują wspólny tekst).
- d) Przeznaczenie (utwór poprzedzający czytanie z Pisma św. lub wykonywany podczas procesji; później traktowany również jako ćwiczenie dla początkujących chórzystów).
- e) Budowa (zwrotkowa; wszystkie głosy pochodzą z inwencji kompozytora, w żadnym nie ma cytatu z chorału gregoriańskiego).
- f) Sposób prowadzenia głosów (dominuje faktura nota contra notam).
- g) Rodzaje conductus (cum cauda – z melizmatami, dla solistów oraz sine cauda – bez melizmatów, dla większej grupy śpiewaków).
- h) Twórcy (m.in. Perotinus).
- i) Conductus w Polsce (zabytek: „Omnia beneficia”/”Wszystkie dobrodziejstwa”, utwór czterogłosowy z przełomu XIII i XIV w., stylistycznie nawiązujący do szkoły Notre Dame).

3) Motet XIII-wieczny (okres Ars Antiqua).

- a) Geneza (wywodzi się z organum, powstał na początku XIII w. we Francji).
- b) Pochodzenie nazwy („le mot” z j. fr. – „słowo”).
- c) Tematyka (religijna, świecka - okolicznościowa).
- d) Ilość głosów (najczęściej trzy: tenor, motetus i triplum).
- e) Notacja rytmiczna (modalna, pochodząca ze szkoły Notre Dame oraz menzuralna, opisana w trakcie „Ars Cantus Mensurabilis” – Franco z Kolonii).
- f) Rodzaje motetu:
 - conductowy (długonutowy tenor z melodią chorału gregoriańskiego i bardziej ruchliwe głosy wyższe, pozostające względem siebie w fakturze nota contra notam; równoczesne występowanie dwóch różnych tekstów: jednego w tenorze – pochodzącego z chorału i drugiego w głosach wyższych);
 - politekstowy (długonutowy tenor z melodią chorału, motetus bardziej ruchliwy od tenoru, a triplum – głos najruchliwszy; każdy z głosów motetu ma swój własny tekst: w tenorze – tekst pochodzący z chorału).Zarówno w motecie conductowym, jak i politekstowym tenor mógł być wykonywany instrumentalnie.
- g) Autorzy motetów w XIII w. (Petrus de Cruce/Pierre de la Croix; Franco z Kolonii).

4) Motet XIV-wieczny (okres Ars Nova).

- a) Tematyka (religijna i świecka; politekstowość).
- b) Ilość głosów (najczęściej trzy: tenor, motetus, triplum).
- c) Notacja rytmiczna (menzuralna, opisana w traktacie Philippe’a de Vitry „Ars Nova”).
- d) Technika kompozytorska – izorytmia/jednorytmia (schematy: talea - rytmiczny i color – melodyczny nakładane na siebie i powtarzane w tenorze).
- e) Budowa motetu (jednocześniejowy lub dwuczęściowy).
- f) Twórcy okresu Ars Nova (Philippe de Vitry; Guillaume de Machaut).

5) Msza.

- a) Pierwsze muzyczne cykle mszalne (XIV w.):
 - Msza z Tournai, dzieło kilku nieznanych autorów;
 - Missa „Notre Dame” Guillaume’a de Machaut (utwór czterogłosowy, łączący cechy dwóch gatunków: motetu izorytmicznego – w częściach z krótkim tekstem czyli w Kyrie, Sanctus i Agnus Dei oraz conductus – w częściach z długim tekstem czyli w Gloria i Credo).

6) Wielogłosowa pieśń świecka we Francji (XIII i XIV w.).

- a) Gatunki pieśniowe: ballada, rondo i virelai, zapożyczone z twórczości truverów.
- b) Tematyka pieśni (głównie miłosna).
- c) Budowa (zwrotkowa).
- d) Obsada wykonawcza (wok.-instr.; ilość głosów: 1-4).
- e) Twórcy (Adam de la Halle; Guillaume de Machaut).

7) Wielogłosowa pieśń świecka we Włoszech (XIV w., trecento).

- a) Gatunki pieśniowe: caccia, madrygał, ballata.
- b) Tematyka (miłosna, pasterska, związana z polowaniem).

- c) Budowa (zwrotkowa).
- d) Obsada wykonawcza (wok.; ilość głosów: 1-4).
- e) Twórcy (Maestro Piero; Johannes de Florentia; Jacobus de Padua; Francesco Landini).

8) Muzyka wielogłosowa w Polsce.

- a) Pierwsze zabytki (koniec XIII w.: organum „Benedicamus Domino”; conductus „Omnia beneficia”).
- b) Anonimowe utwory z XV w. w języku łacińskim („Lamentacje”, „Breve regnum”, „Cracovia civitas”).
- c) Anonimowe utwory z XV w. w języku polskim („Chwała Tobie Gospodzinie”, „O najdroższy kwiatku panieńskiej czystości”).
- d) Twórczość Mikołaja z Radomia, wpływy szkoły burgundzkiej („Magnificat”, „Historigraphi aciem”, trzy pary mszalne Gloria+Credo).
- e) Twórczość Piotra z Grudziądza (pieśni łacińskie, motety).